

23. Magyarország újranépesülése a 18. században, nemzetiségek a 18. és a 19. században (1914-ig)

Mátyás-Agg Dávid 2021A

A 18. században a török kiűzését követően a Magyar Királyságot **népességnövekedés** jellemezte, a békésebb viszonyok mellett a **szervezett betelepítésnek** (katolikus, német nyelvű → udvarhú svábok) és a **spontán bevándorlásnak** (a Magyarországgal szomszédos, török fennhatóság alatt maradt területekről szerbek, románok) is köszönhetően. A népességet nem növelte ugyan, de **országban belüli migráció** is megfigyelhető: pl. északról szlovákok költöztek a török korban és a visszafoglaló háborúk következtében elnéptelenedett Alföld egyes vidékeire. Ebben a korban még nincs nacionalizmus, a **hungarus öntudat** (a különböző nyelveket beszélő emberek a Magyar Királyság alattvalóiként azonosulnak az állammal, elismerik annak uralkodóját) a meghatározó.

II. József (1780–1790) 1784-ben népszámlálást rendelt el (ez elősegítette a gazdasági / katonai tervezést, háttérében a felvilágosodás eszméje húzódott meg). Ez volt az első népszámlálás Magyarország történetében, aminek köszönhetően a 18. század végén Magyarország népességének száma és összetétele aránylag pontosan ismert.

1. **Magyarok:** az ország központi területein, illetve a Partium és Erdély számos vidékén, Székelyföldön, valamint nagyobb városokban; jellemzően katolikus, illetve református vallásúak, teljes társadalommal rendelkeznek.
2. **Románok:** Erdélyben, a Partiumban, az Alföld keleti részén, illetve a Bánát keleti részén; jellemzően ortodoxok, illetve görögkatolikusok; csonka társadalmuk van.
3. **Szlovákok:** a Felvidéken, a Pilisben, Békésben, illetve a Bánátban; jellemzően katolikusok, illetve evangélikusok, csonka társadalmuk van.
4. **Szerbek:** a Bácskában, a Bánát nyugati részén, a Határőrvidéken, illetve néhány városban (pl. Szentendre, Eger); az ortodox vallást követik, csonka társadalmuk van.
5. **Németek:**
Szászok: Szepességben, illetve a dél-erdélyi Szászföldön; jellemzően evangélikus vallásúak;
Svábok: a Budai-hegység, a Pilis és a Dunántúli-középhegység falvaiban, a későbbi Burgenland területén, Tolnában és Baranyában, illetve a Bácskában és a Bánátban; katolikus vallásúak. Betelepítésüket az udvar és a földesurak szervezték, kedvezményeket kaptak, gyakran előre felépített falvakba érkeztek. Betelepítésükkel nőtt az adóalap / az udvar által megbízhatónak tekintett – katolikus – alattvalók száma.
6. **Ruszinok:** Északkelet-Magyarország területén (Kárpátalja); jellemzően ortodoxok vagy görögkatolikusok, csonka társadalmuk van.
7. **Horvátok:** a magyarországi nemzetiségek közül egyedül ők rendelkeznek területi autonómiával, Horvátországban, illetve a Határőrvidéken élnek; jellemzően katolikus vallásúak.

A felsorolt nemzetiségeken kívül a korban éltek még az országban kisebb számban örmények, görögök, zsidók, illetve cigányok is.

A magyarországi **csonka társadalmú** (hiányzik a nemesi réteg) román, szerb és szlovák egyháziak már a 18. század végén, a **nemzeti ébredés** során megfogalmazták programjukat, de az igazi küzdelem a magyarok és a nemzetiségek között akkor bontakozott ki, amikor az 1843/44-es országgyűlés a magyar nyelvet államnyelvvé nyilvánította. Ezután ugyanis a nemzetiségek azt követelték, hogy használhassák a saját nyelvüket, ehhez azonban sem a Habsburgok, sem a magyar országgyűlés nem járult hozzá. Különösen a horvátok élték meg nemzeti sérelemként a magyar nyelv hivatalossá tételét. A megegyezést nem segítette a **magyar politikusok egy politikai nemzet-elképzelése**, pedig a reformpárti magyar politikusok bíztak abban, hogy a nemzetiségek önként csatlakoznak majd a nekik jogokat adó nemzetállamhoz, békésen asszimilálódni fognak. A liberális és nacionalista elveket egyszerre követő reformellenzék a polgári jogokért és a jogegyenlőségért, a jobbágyfelszabadításért (a nemzetiségi lakosok többsége a jobbágysághoz tartozott) cserébe hazaszeretetet várt volna. Ehelyett a magyarországi nemzetiségek öntudatra ébredése következett be, amit Bécs a reformkorban folytatott megosztó taktikája is segített (az Udvar minden alkalmat megragadott arra, hogy kiélezze a feszültségeket a magyarok és a nemzetiségek között).

A 19. század első felében születik meg a nemzetiségek hivatkozási alapjául (**történeti jog:** azon nemzet a föld jogos tulajdonosa, amely korábban jelent meg az adott helyen) a dákorumán kontinuitás, reflektorfénybe kerül a Nagymorva Birodalom (Nyitra, Szvatopluk fejedelem székvárosa) és a pánszlávizmus.

Az áprilisi törvényekben (1848. ápr. 11.) a nemzetiségek **egyéni jogokat kaptak, kollektív jogokat nem**. Emiatt a nemzetiségek elégedetlenek voltak az áprilisi törvényekkel / a forradalom eredményeivel; gyűléseiken egyenjogúságot / nyelvhasználati jogokat követeltek. A szabadságharc a horvátok (Jelasics) támadásával kezdődött. Az ellentétek **szerb, román és szász részcsoportokba** is torkolltak. Az udvar is bujtogatta a nemzetiségeket a magyarok ellen, a velük folytatott harcok csökkentették a magyarok küzdelmének esélyeit. A szabadságharc végén közeledés történt a nemzetiségek és a magyarok közt, 1849 júliusának végén – túl későn, a fejleményeket érdemben nem befolyásolva – az országgyűlés elfogadta a nyelvhasználati jogokat biztosító

nemzetiségi határozatot. A szabadságharc után (Pulszky Ferenc szavaival szólva) „*a nemzetiségek ugyanazt kapták jutalomból, mint a magyarok büntetésből*”: az elnyomást, a németesítést.

Az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés után egy évvel, **1868-ban** megszületett a **horvát-magyar kiegyezés**, ami Horvát–Szlavónországnak területi autonómiát biztosított. A horvát-magyar kiegyezés értelmében a magyar politikai elit elismerte a horvátot mint az ország másik politikai nemzetét, azonban Magyarországon belül a közigazgatási Magyarország, illetve Horvát–Szlavónország egy államközösségben maradtak. Az ország élén a magyar király által kinevezett horvát bán állt. A belügyeket a horvát kormány intézte. A magyar országgyűlésbe a horvát országgyűlés 42 képviselőt küldhetett (40-et az alsóházba, kettőt a felsőházba). Horvátország önállósága történelmi okokkal, a perszonáluniós kapcsolattal volt magyarázható. A horvátok mindezek ellenére nem voltak elégedettek a helyzetükkel, trialista törekvéseket fogalmaztak meg.

Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter javaslatára az országgyűlés megszavazta az **1868. évi nemzetiségi törvényt**, melyben a nemzetiségek **széles körű egyéni nyelvhasználati jogokat** kaptak (szabad anyanyelvhasználat az iskolákban, a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban; szabadon alapíthattak politikai pártokat, egyleteket), de **a kollektív jogok továbbra is elmaradtak**. Ez azt jelentette, hogy a nemzetiségek a magyar politikai elit „**egy politikai nemzet**”-felfogásából **következően** nem lettek nemzetiségként elismerve (kivétel: horvát kiegyezés), nem kaptak területi autonómiát. Egyedül a magyar volt az államnyelv, ám használata csak a legfelső szinten volt kötelező. Az elemi iskolákban nem is kellett tanítani. A törvény európai viszonylatban is modernnek, liberálisnak számított (a dualizmus kori Magyarország alapjában a polgári nemzetállamok elvén, a liberalizmus elvei szerint működött), később azonban nem tartották be.

A dualizmus korában (1867–1918) leginkább **a városi német és zsidó közösségek asszimilálódtak**. Ezzel összefüggésben **1867-ben** került sor **a zsidóság emancipációjáról** (egyenjogúsításáról) szóló törvény elfogadására, amelynek értelmében „*Az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánítatnak.*” **1895-ben** az **izraelita is törvényesen bevett vallás lett**. Társadalmilag különböztek a városi (asszimilálódni kész) és a 19. században Galíciából ÉK-Magyarországra bevándorolt vidéki zsidók (kb. 200 ezer fő). Előbbieket egyértelműen magyar nemzettudat jellemezte. Az 1869/70-es Zsidó Egyetemes Gyűlés során a zsidóság három részre oszlott épp az asszimilációhoz való viszonyuk alapján (ortodox, status quo ante, neológ ~ asszimiláns). Ebben a korban nagy zsinagógák épültek (pl. a budapesti Dohány utcában a neológ hitközségé). A lakosság körében továbbra is jelen volt az antiszemitizmus, ezt jelzi például az 1882-es **tiszaeszlári vérvádper**, amelyben a tiszaeszlári zsidókat egy keresztény lány, Solymosi Eszter rituális meggyilkolásával gyanúsították meg, azonban az ügy végén a vádlottakat felmentették a nyilvánvalóan képtelen vád alól.

A reformkori liberális politikusgeneráció (Deák, Eötvös) letűnésével, **1900 táján a magyar politika szigorúbb lett a nemzetiségekkel szemben**. A zsidókkal ellentétben a többi nemzetiség csak igen nehezen magyarosodott el, holott ez volt magyar vezetés egyik fő célja. Ennek a folyamatnak a felgyorsítása érdekében született meg 1907-ben a **Lex Apponyi**, amely kimondta, hogy minden iskolában, attól függetlenül, hogy állami-e vagy sem, tanítani kell a magyar nyelvet. A törvény utóélete nagyon negatív, az I. világháború alatt a cseh és szlovák emigráció (Beneš) bizonyítékként használta, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia „*a népek börtöne*”. A nemzetiségek egy része kollektív jogokat / területi autonómiát követelt; a 20. század elején egyes nemzetiségek (pl. a románok) körében felmerült az elszakadás gondolata. A szlávok körében jelen volt a pánszláv gondolat, ami a dualista Monarchia létét és a magyar állam egységét egyaránt veszélyeztette. A rendőrség fellépett egyes politikai tevékenységet is folytató nemzetiségi egyletekkel szemben. A magyar politikusok egyre jobban tartottak a történelmi országterület szétszakadásától.

Az asszimilációnak, a nemzetiségeket jobban fogyasztó kivándorlásnak és a **magyarok magasabb természetes szaporulatának** köszönhetően **1910-re** (az Osztrák-Magyar Monarchia utolsó népszámlálása) a magyarok aránya **55%-ra nőtt** (Horvátország nélkül). Az **asszimilációra** elsősorban a városokban került sor, és főképp a németiséget és a zsidóságot érintette (a németiség kivételével a városlakó nemzetiségek aránya jóval kisebb volt az össznépségben elfoglalt számarányuknál; az urbanizáció a nemzetiségi beköltözők jelentős mértékű asszimilációjával járt). Országos arányukhoz képest a magyarok kisebb, a nemzetiségek viszont nagyobb arányban vándoroltak ki (elsősorban Amerikába). A **kivándorlás** mögött legtöbbször megélhetési nehézségek / földéhség állt, és a nemzetiségek az ország fejletlenebb területein laktak nagyobb arányban. A németiség kivételével a nemzetiségek főleg az agráriumból élő parasztsághoz tartoztak, alfabetizációs lemaradásuk is jelentős volt. Ebben a történetileg kialakult öröklöttség mellett a magyar oktatáspolitikai szerepet játszott. Bár a magyarok arányának növekedésével párhuzamosan a nemzetiségek aránya csökkent, Magyarország továbbra is soknemzetiségű állam maradt.

Összefoglalva:

- A magyarság aránya a 15. században, Hunyadi Mátyás uralkodása idején: 80%.
- A magyarság aránya a 18. században, II. József uralkodása idején: 40% (← 1784-i népszámlálás adatai). Magyarország ekkorra soknemzetiségű állammá vált, a magyarok elvesztették abszolút többségüket.
- A magyarság aránya a 20. század elején, az első világháború előtt: 55%.